

Biuletenio tematika ir tema

Kultūra ir kultūros politika

Biuletenio laidos antraštė, probleminis klausimas**Europos Sąjungos kultūros politikos raida, strateginiai tikslai ir iššūkiai****Esminiai žodžiai**

Europos Sąjunga, kultūra, kultūros politika, kultūrinis identitetas, euroskepticizmas, visuomenės nuomonė, Europos Parlamento rinkimai

Serija ir registracijos numeris

R-2024-8 ir R-2024-9

Leidimo data

2024-12-12

Leidimo vieta

Vilnius

Žanras Analitinė apžvalga Kita**Šaltiniai: kategorijos** Teisės aktai Politinė komunikacija
 Analitinių centrų kūriniai / leidiniai Žiniasklaidos turinys
 Socialinių tinklų turinys Statistiniai duomenys Mokslo darbai
 Metainformaciniai produktai Išviešinti slapti / privatūs duomenys**Šaltiniai: nuo - iki**1989 01 01 -
2024 10 31**Šaltiniai: kalbos** Lietuvių k. Lenkų k.
 Anglų k. Kitos ES kalbos
 Rusų k. Kitos**Citavimui (APA stiliumi)**Nacionalinė biblioteka, Informacijos analitikos skyrius (2024). *Europos Sąjungos kultūros politikos raida, strateginiai tikslai ir iššūkiai* (R-2024-8 ir R-2024-9). Vilnius.**Kontaktiniai duomenys**

Informacijos analitikos skyrius; analitika@lnb.lt. Nacionalinė biblioteka, Gedimino pr. 51, 01109 Vilnius.

Turinio apžvalga

Šiame darbe:

- aptariama Europos Sąjungos kultūros politikos svarba, ištakos ir raida akcentuojant 2007 m. kūrybinių ir kultūrinių industrijų plėtros ir vystymo srityje įvykusį koncepcinį poslinkį;
- apžvelgiami dokumentuoti ES kultūros politikos 2023–2026 m. prioritetai;
- atkreipiamas dėmesys į naujausiose ES sociologinėse apklausose ir rinkimų rezultatuose išryškėjusias ES piliečių nuotaikas dėl Bendrijos ateities;
- pristatomi konstruojant bendrą ES kultūros politiką svarbūs nacionalinių kultūros politikos modelių tipai;
- pateikiama akcentų ir įžvalgų.

1. Įžanga

Kultūra, kaip ir ekonomika bei politika, yra neatsiejamas Europos integracijos komponentas, palaikantis skirtingų senojo žemyno tautų sanglaudą. Kultūrinis Europos Sąjungos (ES) daugiamačiųškumas reikšmingai nulėmė bloko socialinės struktūros sanklodą, paskatindamas ES visuomenę adaptuoti bendras normas, neapsiribojančias įprastų pamatinių demokratinų vertybių rinkiniu.¹

Pokario laikotarpiu **kultūros politika** Europos šalyse imta įgyvendinti kartu su gerovės valstybės idėja. **Šia politika siekta apsaugoti kultūros paveldą, skatinti kūrybinę laisvę rinkos dėsnių sąlygomis, priartinti prie visuomenės „aukštąją kultūrą“ ir meną, taip pat finansiškai bei instituciskai užtikrinti kultūros gyvavimą.** Planuotos reformos, kuriomis siekta atverti platesnę prieigą prie meno vertybių (ekspонатų) ir skatinti dalyvavimą kultūroje. Vėliau kai kurias europietiškas kultūros politikos praktikas perėmė Jungtinės Amerikos Valstijos (JAV), Lotynų Amerikos ir Azijos šalys. Nors dabar kultūros politika įgyvendinama kone visame pasaulyje, kai kurių šių sričių tyrinėjančių mokslininkų nuomone, ji vis dar laikoma pagrindiniu Europos socialinio ir kultūrinio identiteto elementu. Įgyvendinant ES politiką kultūros politika buvo pasitelkiama kaip priemonė, skatinanti Europos šalių konvergenciją. Minėtieji siekiai sulaukė kritikos dėl jų utopinio ir elitistinio pobūdžio, vis dėlto jie išlieka esminiu europinės kultūros politikos tikslų ir teisėkūros elementu.²

Bendras dėmesys, skirtas nematerialiosioms Europos vertybėms puoselėti, turėjo suartinti europiečius, kurie pokariu daugiausia buvo susitelkę į savo valstybių ekonomikų atkūrimo reiklaus. Istorinių paminklų ir vietovių įamžinimo finansavimu prasidėjusios, vėliau kasmet vis kitos Europos kultūros sostinės projektu papildytos kultūrinės veiklos tapo reikšmingu ES

¹ Mitter, B. (2024). A Retrospective View on the Union's Cultural Policy: The Commission's Objectives in Distributing Project Funds across Europe's Creative Industries. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/07036337.2024.2382209>

² Arostegui, J. A. R., Rius-Ulldemolins, J., Pizzi, A. (2019). European models of cultural policy: towards European convergence in public spending and cultural participation? Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07036337.2019.1645844>

politikos formavimo dėmeniu greta ekonominių ir politinių bloko aspektų. 1992 m. pasirašius Maastrichto sutartį, kultūra ES gyvenime užėmė dar svarbesnę vietą ir įsitvirtino įprastoje politikos formavimo sistemoje. Galima sakyti, kad kultūra, kaip vienas iš minkštosios galios elementų, iš pat pradžių buvo institucionalizuota ir pasitelkiama kaip ES vienijantis faktorius.³

Pastaruoju metu ES kultūros politikos prioritetu tapęs kūrybinių ir kultūrinių industrijų (KKI) protegavimas, bet dabartiniai ekonominiai ir socialiniai iššūkiai, įsiviraujančios euroskeptiškos ir etnocentristinės nuotaikos, vėl aktualizuoja vienijančias kultūros politikos idėjas.⁴ Šioje apžvalgoje aptariama ES kultūros politikos modelio kaita ir iššūkiai.

2. ES kultūros politikos koncepcijos evoliucija

Nuo XX a. vidurio ES institucijose ir Europos Taryboje imta daugiau kalbėti apie bendrą Europos paveldą kaip vienijančią vertybę, diskusijos šia tema ypač suintensyvėjo praėjusiojo amžiaus aštuntajame dešimtmetyje. Ieškant bendrų sąlyčio taškų siekta įveikti vidinius nesutarimus, galinčius trukdyti Europos integracijai. Plačiaja prasme ES veiklą kultūros sferoje galima apibūdinti kaip skirtingomis politinėmis priemonėmis įgyvendinamą europietizaciją, kuri kartu su socializacijos ir mokymosi procesais skatina išteklių persikirstymą. Galima paminėti keletą reikšmingesnių **kultūros politikos įgyvendinimo pavyzdžių**.⁵

- nuo 1992 m., kai buvo pasirašyta Maastrichto sutartis, pagal kultūrinės integracijos programą įgyvendintos įvairios priemonės, tarp kurių - erdvinį komponentą su tapatybės formavimo procesu siejanti, miestų prekės ženklą formuojanti ir papildomą ekonominę vertę dėl turizmo suaktyvinimo kurianti **Europos kultūros sostinių programa**.
- Viešosios politikos srityse imta taikyti **atvirąjį koordinavimo metodą**, kuriuo institucionalizuojamas keitimasis informacija apie valstybių narių politikos formavimo praktikas.
- Galiausiai, bendros kultūros politikos įgyvendinimas tapo **ES kultūrinės veiklos pagrindu**, kadangi įvairios rėmimo galimybės, programos, apdovanojimai ir panašios priemonės formuoja visos ES diskursą ir pagrindinius kultūrinės veiklos principus.

Atsižvelgiant į tai, kad kultūrinė integracija vyksta kartu su politine ir ekonomine bei yra nuolat kintančios bendros politikos dalis, **kultūros sektoriaus finansavimo tikslai gali būti skirtingi**. ES kultūros projektų finansavimo aspektus nuodugniai tyrinėjusi Zalcburgo (Austrija) Paris Lodron universiteto politikos mokslininkė **Brigit Mitter** neseniai publikuotame straipsnyje išskiria tris pagrindines diskusijų šiuo klausimu ašis: kultūros politiką **(1) kaip viešosios nuomonės formavimo priemonę, (2) kaip galimybę įtvirtinti bendras normas ir idėjas, taip pat (3) kaip praktinį minkštosios galios taikymą**.⁶

ES nuolat akcentuojamas dar Maastrichto sutartyje paminėtas ryšys tarp kultūros ir visuomenės. Iš pradžių svarbiausias kultūros politikos uždavinys buvo suartinti skirtingas Europos tautas ir įtvirtinti bendrą politinį matmenį. **Ilgainiui kultūros politika tapo svarbia priemone daryti poveikį viešajai nuomonei**.

Pastaruoju metu paastrėję saugumo, ekonomikos bei imigracijos iššūkiai, išaugęs euroskeptiškas nusiteikusių dešiniųjų partijų populiarumas bei padidėjęs bendras nepasitikėjimas ES politika dar labiau aktualizuoja kultūros politikos, kaip viešosios nuomonės formuotojos, vaidmenį.

Siekiant konstruoti teigiamą viešąją nuomonę, reikia atsižvelgti į veiksnius, lemiančius palankų visuomenės požiūrį į Europos Sąjungą bei jos institucijas. Tarp tokių veiksmų minėtinas dažnas ES kultūrinės produkcijos vartojimas, kartu su draugais ir šeima patiriami malonūs su ES susiję įspūdžiai, informuotumas apie ES institucijų veiklą bei dalyvavimas jose. Tie patys faktoriai galioja tiek valstybių narių piliečiams, tiek atvykėliams iš trečiųjų šalių. Atsižvelgiant į aptartas aplinkybes **tikimasi, kad kvietimuose teikti paraišką ES finansavimui kultūros projektams gauti bus vis labiau pabrėžiamas siekis parodyti Europos Sąjungą kaip ryškią kultūrinės veiklos rėmėją, teikti viešąją informaciją ir skatinti interaktyvumą siekiant per projektus pagerinti visuomenės suvokimą apie Bendriją**.

Dar vienas kultūros projektų finansavimo tikslas, glaudžiai susijęs su visuomenės nuostatų formavimu ir dažnu ES kultūrinio turinio vartojimu - **bendrų normų ir idėjų visoje ES puoselėjimas**. Visuomeninio elgesio taisyklės ir vertybės paprastai perduodamos ir įtvirtinamos per veiklas, kuriomis siekiama kurti, dalytis, patirti ir keistis kultūros produktais. Normos kuria solidų Europos bendruomenės pagrindą ir priklausymo jai jausmą palaikančią idėjinį naratyvą.

Aktyvus vertybių puoselėjimas ir internalizavimas padeda palaikyti harmoniją bendruomenės viduje, be to, sudaro prielaidas platesnei jų sklaidai, pavyzdžiui, į narystės siekiančias valstybes ar tikslines kaimynystės politikos šalis. Bendros tapatybės pojūtis itin susijęs su politinės sistemos legitimumu. ES atveju tai ypač svarbu siekiant įveikti įsigalinčias euroskeptiškas nuotaikas. Kuriant vienijančią identitetą, normas ir idėjas reikalingas glaudus santykis su konkrečia erdve. Kaip rodo su Europos kultūros sostinėmis ir Europos kraštovaizdžio konvencija susijusios patirtys, europinio identiteto įsisąmoninimas lygiagrečiai su nacionalinės ar vietos tapatybės pažinimu veda į sėkmę, nes leidžia sukurti binarinį mąstymą peržengiantį priklausymo pojūtį.

³ Žr. 1 šaltinį.

⁴ Zerka, P. (2024). Welcome to Barbieland: European Sentiment in the Year of Wars and Elections. Prieiga per internetą:

<https://culturalfoundation.eu/wp-content/uploads/2024/09/Welcome-to-Barbieland-European-sentiment-in-the-year-of-wars-and-elections.pdf>

⁵ Žr. 1 šaltinį.

⁶ Ten pat.

Atsižvelgiant į spręstinius loginius bendro diskurso iššūkius ir didelę skirtingų Europos kultūrų įvairovę ilgainiui pripažinta, kad identitetas yra dinamiška, o ne statiška sąvoka. Iš čia kilęs ir ES devizas „suvienijusi įvairovę“ (angl. *united in diversity*). Šiame kontekste **tikimasi, kad kvietimuose teikti paraiškas ES finansavimui kultūros projektams gauti nuo jungiančių elementų (suvienodinimo) bus pereinama prie visai ES bendruomenei bendrų normų diegimo išsaugant Europos tautų įvairovę (unikalumą).**

Trečioji Mitter atliktos diskurso apie kultūros finansavimą analizės metu išryškinta diskusijų kryptis – sėkmingas **kultūros politikos kaip minkštosios galios** taikymas. Minkštoji galia paprastai apibrėžiama kaip gebėjimas paveikti kitus ir pasiekti norimų rezultatų per diegiamų vertybių ar idėjų patrauklumą, o ne prievartą. Iš pradžių ši sąvoka buvo labiau paplitusi ES užsienio politikos kontekstuose. Atskirose šalyse narėse minkštąją galią pasitelkiančios institucijos, jų naudojamos priemonės ir tikslai gali labai skirtis.

Už kvietimų teikti paraiškas kultūros projektų finansavimui rengimą atsakingos atitinkamos institucijos (Europos Komisija, Europos švietimo ir kultūros vykdomoji agentūra (angl. *European Education and Culture Executive Agency*) vykdo šią veiklą remdamosi bendraisiais tikslais, nustatytais taikant įprastą kultūros politikos teisėkūros procedūrą. Europos institucijos bei jų pasitelkti išorės ekspertai yra minkštosios galios šaltinis, apibrėžiantis, detalizuojantis ir tobulinantis paraiškų teikimo, atrankos ir projektų vykdymo kontrolės priemones. Projektų vykdytojai yra atsakingi už projektų įgyvendinimą ir iš dalies atstovauja tikslinei auditorijai. Vis dėlto didžiąją tikslinės auditorijos dalį sudaro kultūros projektus, kuriais programuojami laipsniški pokyčiai, stebinti, juose dalyvaujanti plačioji visuomenė. Didelė kultūros sektoriaus apimtis ir įvairialypumas kelia papildomų iššūkių dėl projektų įgyvendinimo kontrolės ir efektyvumo nustatymo. Atsižvelgiant į tai, kad bendrųjų ES programų finansinis pajėgumas, remiamų projektų skaičius ir reikalavimus atitinkančių šalių skaičius išaugo, o bendradarbiavimas tapo sudėtingesnis, **tikimasi, kad skelbiant kvietimus teikti paraiškas ES finansavimui kultūros projektams gauti daugiau dėmesio bus skiriama procesų kontrolei, skaidrumui ir tikslingumui, kad būtų pagerintas techninis ES kultūros politikos įgyvendinimas per projektus.**

Išsamią sisteminę 1991–2020 m. laikotarpio kvietimų teikti paraiškas pagal ES kultūros programas analizę atlikusi Mitter pažymi, kad per 30 metų programų formatas mažai keitėsi, todėl surinkti duomenys buvo lengvai palyginami. Be to, buvo paprasta nustatyti naujų temų atsiradimo sąsajas su tam tikromis išskirtinėmis aplinkybėmis (pvz., užsieniečių integracija 2015 m. pabėgėlių krizės kontekste) ir naujomis tikslinėmis valstybėmis (pvz., Balkanų šalimis). Šios sąlygos leido visapusiškai įvertinti bendras kultūros politikos formavimo tendencijas. Galiausiai, kvietimai yra tiesioginis institucinių sprendimų dėl ES kultūros politikos įgyvendinimo rezultatas. Kvietimai apima paraiškų teikimą ir geriausių projektų atranką, kurią atlieka ekspertų komisijos. Taigi kvietimą galima apibūdinti kaip institucinių sprendimų priėmimo ir praktinio įgyvendinimo sankirtą.⁷

1 lentelė. ES kultūros programos ir kvietimų teikti paraiškas pagal jas skaičius 1991–2020 m. laikotarpiu.
© Brigit Mitter, 2024 m.⁸

Grupė	Tipas	Programa	Laikotarpis	Kvietimų skaičius	
1 fazė	Kultūra	Kaleidoscope	1996-1999 m.	23	67
		Ariane	1997-1999 m.		
		Raphael	1997-2000 m.		
	Medijos	Media I	1991-1995 m.	44	
		Media II	1996-2000 m.		
2 fazė	Kultūra	Culture 2000	2000-2006 m.	92	169
	Medijos	Media Plus	2001-2005 m.	77	
3 fazė	Kultūra	Culture	2007-2013 m.	122	227
		Medijos	Media	2007-2013 m.	
	Media Mundus		2011-2013 m.		
4 fazė	Kultūra	Creative Europe	2014-2020 m.	21	112
		Creative Europe (tarpdisciplininė)	2014-2020 m.		
	Medijos	Creative Europe	2014-2020 m.	91	

575 kvietimus teikti paraiškas, iš jų – 258 kultūros ir 317 medijų srities, išanalizavusi mokslininkė nustatė, kad pagrindiniai ES kultūros rėmimo siekiai nuo pat pradžių buvo formuoti visuomenės suvokimą ir didinti ES matomumą. Tyrimo metu išryškinti trys **esminiai ES kultūros politikos tikslai:**⁹

- **skleisti žinias ir informaciją plačiajai visuomenei, ypač naujųjų narių ir prisijungti ketinančių valstybių tautoms;**
- **kvietimais skatinti KKI atstovų sąveiką ir bendradarbiavimą;**
- **kurti teigiamą ES įvaizdį Europos bendruomenėje. Šis tikslas ypač ryškus medijų srities šaukimuose.**

Nustatyta, kad ES kultūros programose vis dažniau keltas tikslas pristatyti Europos Sąjungą publikai kaip aktyvią ir matomą kultūrinės veiklos rėmėją. Kultūros projektams siekiama pagerinti Bendrijos įvaizdį. Pabrėžiama ir tai, kad ilgainiui

⁷ Žr. 1 šaltinį.

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

pakito ir pati ES įvaizdžio koncepcija. Europos tautų skirtumai nebelaikomi trūkumu. Atvirkščiai – įvairovė imta suvokti kaip esminį visos bendruomenės bruožą.¹⁰

Taigi, XX a. antrojoje pusėje ES kultūros politika tapo institucionalizuota. Pasitelkiant programinio finansavimo mechanizmus imta ją aktyviai naudoti bendresnio pobūdžio politiniams siekiams įgyvendinti. **ES remiami kultūros projektai atlieka informacijos sklaidos, teigiamo Bendrijos įvaizdžio kūrimo, bendros europinės tapatybės formavimo, naujų šalių narių integravimo ir kitas funkcijas.**

3. ES kultūros politikos prioritetų kaita nuo 2007 m.

2007 m. Europos Vadovų Tarybai pripažinus KKI potencialą ir naudą įgyvendinant Lisabonos strategijos tikslus, ES lygmeniu paplito naujas diskursas, kuriuo **kultūra vis labiau integruojama į politikos darbotvarkę, susijusią su inovacijų politika ir apskritai augimo bei ekonomikos konkurencingumo skatinimu.**¹¹

Iki tol kultūra buvo suvokiama kaip esminis regioninės, nacionalinės ir europinės tapatybės apibrėžimo proceso elementas, kuriam laisvosios prekybos principai nebuvo taikomi. Taigi minėtas ES kultūros politikos poslinkis gana radikaliai skyrėsi nuo ankstesnės praktikos. Šiame kontekste Europos Komisijos švietimo, jaunimo ir kultūros generalinio direktorato (toliau – Kultūros generalinis direktoratas) galimybės buvo gana ribotos tiek kompetencijų, tiek biudžeto požiūriu, o kultūros politikos perorientavimas arčiau ekonomikos turėjo būti tinkamai pagrįstas, nes klausimų įtraukimas į politines darbotvarkes priklausė nuo to, ar politinėje sistemoje susiklostė tam palankios institucinės sąlygos. Šveicarų mokslininkės prof. Annabell Littoz-Monnet nuomone, šį **pokytį ES kultūros politikos srityje lėmė kelios priežastys:**¹²

- **politinės paradigmos poslinkis propaguojant „kūrybiškumo“ koncepciją;**
- **ekonominės ES kultūros politikos koncepcijos sutapimas su Lisabonos strategijos tikslais;**
- **siekis suderinti skirtingus interesus.**

„Kūrybiškumo“ naratyvu kultūra pristatoma kaip išteklius, potencialiai galintis skatinti ES ekonomikos augimą ir konkurencingumą. Maastrichto sutarties kontekste kultūros politikos skatinimas ES lygmeniu buvo pristatomas kaip platesnio projekto, kurio tikslas – ugdyti Bendrijos piliečių europinį identitetą, dalis. ES intervencija į kultūros sritį visada balansavo tarp laisvosios prekybos principų taikymo kultūros sektoriuje ir kultūros politikos skatinimo, siekiant Bendrijos piliečiams įdiegti europietišką tapatybę. **Iš pradžių ekonominis kultūros potencialas, kaip įvairių ūkio sričių augimo veiksnys, Kultūros direktorato komunikacijoje reikšmingo vaidmens neatliko. Galiausiai kultūros sektoriaus kaip ekonomikos ir užimtumo skatinimo priemonės naratyvas įsiliejo į platesnį „žinių ekonomikos“ diskursą.**

2007 m. Komisijos komunikate kultūra pristatoma jau kaip tiesioginis „kūrybiškumo“ šaltinis, akcentuojant jo socialinių ir technologinių inovacijų potencialą ir pabrėžiant, kad tai yra „svarbus augimo, konkurencingumo ir darbo vietų kūrimo „variklis“.¹³

Pažymėtina, kad ne bet koks diskursyvus pokytis galėjo būti sėkmingas. „Kūrybiškumo“ naratyvo, kaip programinio sprendimo, sklaida galėjo būti užtikrinta tik esant jau nusistovėjusiam diskursyviame kontekstui: viena vertus, tai buvo susiję su tuo, kad nacionalinio ir ES lygmens politikos formuotojai manė, jog ankstesni nedarbo, lėto ekonominio augimo (reikia prisiminti, kad 2008 m. kilo pasaulinė ekonominė krizė) ir žemo investicijų lygio problemų sprendimo būdai nepasiteisino. Kita vertus, tai buvo atsakas į akademinėje bendruomenėje ir politiniuose sluoksniuose jau įvykusius paradigminius poslinkius, kai buvo atsisakyta diskurso, pagal kurį ekonomikos tikslas buvo siejamas tik su gamyba kuo mažesnėmis sąnaudomis. Taigi **buvo pereita prie diskurso, pagal kurį gamybą imta sieti su kokybe. Kultūros generalinis direktoratas šiame diskursyviame kontekste kultūrą pateikė kaip atsaką platesnio masto ekonominiams iššūkiams spręsti.**¹⁴

„Žiniomis grįsta ekonomika“ buvo pagrindinis šūkis, kuriuo remiantis Lisabonoje kurtas būsimas ES vystymosi modelis. Visos į Lisabonos strategiją įtrauktos politikos kryptys numatytos atsižvelgiant į jų potencialą siekiant konkurencingumo tikslų. Pavyzdžiui, švietimas jau buvo įtrauktas į Lisabonos strategiją, o kultūra vis dar buvo laikoma nuošalyje. Taigi Lisabonos strategija buvo kartu ir paradigminė sistema, pagal kurią kuriamos ES lygmens programinės idėjos ir priemonės. Pasinaudodamas šia situacija Kultūros generalinis direktoratas sėkmingai institucionalizavo kultūros strategijos performavimo klausimą. **Be to, ir kitų sričių Europos Komisijos generaliniai direktoratai jau žvelgė į KKI sektorių kaip į esminę platesnės inovacijų ir augimo strategijos dalį.**

„Kūrybiškumo“ naratyvo savybės padarė jį tinkama priemone mobilizuoti anksčiau priešingiems interesams atstovavusius veikėjus. „Kūrybiškumo“ tikslų pobūdis turėjo įtakos, kokie interesai galėjo vaidinti svarbų vaidmenį formuojant tolesnę politiką. Kadangi šio naratyvo retorika buvo neapibrėžta, kalbant apie konkretų politikos tikslų įgyvendinimą, jie galėjo būti

¹⁰ Žr. 1 šaltinį.

¹¹ Littoz-Monnet, A. (2012). Agenda-Setting Dynamics at the EU Level: The Case of the EU Cultural Policy. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/07036337.2011.638065>

¹² Ten pat.

¹³ Europos Komisija. (2007). Communication from the Commission on a European agenda for culture in a globalizing world. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52007DC0242>

¹⁴ Žr. 11 šaltinį.

patrauklūs tiek meno sektoriaus, tiek kultūros industrijos atstovams. Skirtingos interesų grupės naujosios darbotvarkės pasiūlymus vertino nevienodai, tačiau visos jos galėjo įžvelgti potencialią naudą, kurią gautų remdamos programinius pokyčius kultūros srityje.¹⁵

Matyti, kad fundamentalus ES kultūros politikos poslinkis link ekonomikos vystymo ir KKI sektoriaus plėtojimo įvyko 2007 m. Šis programinis persiorientavimas buvo galimas dėl keleto palankiai susiklosčiusių aplinkybių: (1) Europos mokslo ir politikos sluoksniuose pasikeitė požiūris į pačią kultūros sritį, o KKI sektorius buvo konceptualiai susietas su kūrybos ekonomikos teorija; (2) Lisabonoje pasirašytuose ES dokumentuose „kūrybiškumo“ puoselėjimas buvo matomas kaip tolimesnis bloko ekonomikos vystymo „variklis“, (3) skirtingos interesų grupės – tiek meno ir kultūros, tiek verslo atstovai – palaikė ES kultūros politikos kontekste siūlytas iniciatyvas, o tai savo ruožtu užtikrino platesnį visuomeninį palaikymą siekiant programinių perversmų.

4. ES kultūros politikos 2023–2026 m. veiksmų plano apžvalga

Europos Komisijos formuluojami pagrindiniai ES lygmens politikos prioritetai yra bendros Europos Sąjungos politinės strategijos dalis, taip pat jie labai svarbūs ES kultūros politikai. **2019–2024 m. laikotarpio esminiai politiniai ES prioritetai: (1) Europos žaliasis kursas** – siekis tapti pirmuoju klimatui neutraliu žemynu, **(2) prie skaitmeninio amžiaus prisitaikusi Europa** – siekis suteikti visuomenei daugiau galimybių naudotis naujosiomis technologijomis, **(3) žmonėms palanki ekonomika** – siekis užtikrinti socialinį teisingumą ir gerovę, **(4) pasaulyje stipresnė Europa** – siekis remiant daugiašališkumą ir taisyklėmis grindžiamą pasaulinę tvarką didinti ES įtaką pasaulyje, **(5) europinės gyvensenos propagavimas** – siekis užtikrinti lygybę ES, kad visi turėtų vienodas galimybes, **(6) naujas postūmis Europos demokratijai** – siekis puoselėti, saugoti ir stiprinti demokratiją ES.¹⁶

ES kultūros politikos svarba Bendrijos ekonominiam ir socialiniam vystymuisi – neginčijama, o į KKI žvelgiama kaip į priemonę, galinčią reikšmingai prisidėti prie minėtų prioritetinių tikslų įgyvendinimo. Kultūros politikos formavimo ES lygmeniu prioritetai nustatomi daugiamečiuose darbo planuose. Darbo planas yra strateginė ir dinamiška ES kultūrinio bendradarbiavimo priemonė, kuri turi atliepti dabartinius politinius pokyčius ir nustatyti konkrečios tolimesnės veiklos kryptis. Dokumente nustatomos pagrindinės bendradarbiavimo kultūros politikoje temos ir darbo metodai. Naujausiam **2023–2026 m. ES darbo plane kultūros srčiai numatytos 4 prioritetinės veiklos kryptys:**¹⁷

- **menininkai ir kultūros specialistai: kultūros ir kūrybos sektorių įgalinimas;**
- **kultūra žmonių labui: dalyvavimo kultūriniame gyvenime ir kultūros vaidmens visuomenėje didinimas;**
- **kultūra planetos labui: kultūros galios išnaudojimas;**
- **kultūra siekiant bendrą kūryba grindžiamą partnerystę: ES išorės santykių kultūrinio aspekto stiprinimas.**

Planuojant **įgalinti kultūros ir kūrybos sektorius numatyta įgyvendinti šiuos veiksmus:**¹⁸

- **gerinti menininkų ir kultūros bei kūrybos specialistų statusą ir darbo sąlygas.** Siekiama sukurti internetinę platformą, kuri leistų suinteresuotoms šalims nuolat keistis informacija ir gerosiomis patirtimis, susijusiomis su menininkų ir kūrybos specialistų darbo sąlygų gerinimu. Numatyta ir rezultatų apžvalga bei darbas, susijęs su konkrečiomis rekomendacijomis dėl menininko statuso. Be to, planuojama analizuoti tokias temas, kaip įvairovė, mobilumas ir lyčių lygybė. Platforma turėtų padėti rinkti informaciją apie darbo sąlygas visoje ES ir geriau vykdyti administracinius reikalavimus, susijusius su socialine apsauga ir kitais aspektais, pavyzdžiui, apmokestinimu.
- **Rūpintis meninės laisvės apsauga.** Kūrybos laisvė yra viena iš esminių kultūrinio darbo dalių, o šios laisvės apsauga yra svarbus elementas stiprinant kultūros ir demokratijos ryšį. Menininkams ir kitiems kultūros sektoriaus subjektams susiduriant su naujais ir vis sudėtingesniais iššūkiais, labai svarbu sudaryti galimybes jiems laisvai vykdyti profesinę veiklą visoje ES. Šis klausimas susijęs ne tik su sąlygų menininkams diktavimu, bet ir nuomonių išklausa. Siekiant skatinti teigiamus pokyčius šioje srityje numatyta keistis idėjomis ir geriausiais praktikos pavyzdžiais, aptarti įvairias perspektyvas ir politikos formavimą.
- **Palaikyti kultūros ir kūrybos sektorių skaitmeninę transformaciją.** Pastarąjį dešimtmetį skaitmeninimas stipriai paveikė kultūros ir kūrybos sektorius, iš esmės pakito juose dirbančių specialistų veikla, santykiai ir ryšys su auditorija. Visgi skirtingi interesai ir aktyvesnio bendradarbiavimo trūkumas trukdo sklandžiai įgyvendinti skaitmeninę transformaciją. Siekiant skatinti nuoseklią ir darnią skaitmeninę transformaciją numatyta skatinti keitimąsi patirtimi ir nustatyti geriausius praktikos pavyzdžius.
- **Skatinti kultūros ir kūrybos sektorių žaliąją pertvarką, ypatingą dėmesį skiriant energetikos krizei.** Sutariant, kad kultūros ir kūrybos sektoriai turi tapti ekologiškos, švarios ekonomikos dalimi, planuojama keistis patirtimis ir nustatyti geriausius praktikos, susijusius su CO2 skaičiuklėmis, parama kultūros ir kūrybos sektorių pastangoms prisitaikyti prie žaliosios pertvarkos ir kt., pavyzdžiui, ypač scenos meno, muzikos, muziejų, filmų gamybos srityse.
- **Stiprinti Europos vaizdo žaidimų sektoriaus kultūrinį ir kūrybinį aspektą.** Rengiant diskusijas Europos lygmeniu siūloma nustatyti būdus, kaip paremti kultūros ir kūrybos aspektą Europos vaizdo žaidimų sektoriuje. Ši perspektyvi sritis yra naujų kultūrinių praktikų skaitmeninėje aplinkoje pirmosiose pozicijose. Diskusijose apie Europos vaizdo

¹⁵ Žr. 11 šaltinį.

¹⁶ Europos Komisija. Strategic framework for the EU's cultural policy. Prieiga per internetą: <https://culture.ec.europa.eu/policies/strategic-framework-for-the-eus-cultural-policy>

¹⁷ Europos Vadovų Taryba. (2022 m. liepos 14 d.). Council Resolution on The EU Work Plan for Culture 2023–2026. Rezoliucija Nr. 2022/C 466/01. Prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022G1207%2801%29&qid=1671635488811>

¹⁸ Ten pat.

žaidimų sektorių siūloma aptarti klausimus, susijusius su finansavimo mechanizmais, ypač – mažų ir vidutinių įmonių bei startuolių, taip pat su kūrybinės laisvės ir kultūrinės raiškos įvairove, mokymais, inovacijomis, vaizdo žaidimų teikiamų galimybių išnaudojimu kultūros ir švietimo sektoriuose ir pan. Iš esmės šio veiksmo apimtyje siekiama parengti rekomendacijas remti Europos vaizdo žaidimų sektoriaus kultūrinį ir kūrybinį aspektą ir stiprinti Europos suinteresuotųjų subjektų bendradarbiavimą šioje srityje.

Siekiant **didinti dalyvavimą kultūriniame gyvenime ir kultūros vaidmenį visuomenėje** suplanuota:¹⁹

- **skatinti kultūrą ir demokratiją, siekti kultūrinės pilietybės Europoje.** Per dalijimąsi patirtimis ir atsižvelgiant į geriausios praktikos pavyzdžius norima intensyviai ir plėsti piliečių, ypač jaunimo, įsitraukimą, taip pat įteisingi sprendimų priėmimo procesus, kuriais visa bendruomenė dalyvautų priimančiam, komunikuojant ir įgyvendinant sprendimus. Siekiant visapusiškai išnaudoti kultūros potencialą demokratijai stiprinti, būtina užtikrinti tarpsektorinę mokyklų, kultūros organizacijų, pilietinės visuomenės ir kitų subjektų sinergiją.
- **Plėtoti kultūros ir sveikatos sąveiką.** Kultūrinė veikla gali padėti stiprinti sveikatą, pagerinti ligų prevenciją, valdymą ir gydymą. Kultūrinė veikla suteikia erdvę taikyti holistinį požiūrį, daro teigiamą poveikį įvairaus amžiaus ir padėties žmonėms, gali pagerinti gyvenimo kokybę, sveikatą ir bendrą gerovę. Šio veiksmo kontekste suplanuotas informuotumo apie teigiamą kultūros poveikį didinimas ir labiau tarpsektorinius sprendimus priimančių asmenų bendradarbiavimo užmezgimas, rekomendacijų dėl dalyvaujamosios kultūrinės veiklos įgyvendinimo daugiausia dėmesio skiriant psichikos sveikatai parengimas, taip pat tolesnis gerosios praktikos pavyzdžių sisteminimas.
- **Megzti ryšius: stiprinti bibliotekų įvairialypius vaidmenis – jos yra vartai į kultūros kūrinius, įgūdžius ir europines vertybes ir jų skleidėjos.** Bibliotekos įvairiais lygmenimis reikšmingai veikia Europos demokratinę ir socialinę aplinką, kultūrą ir švietimą. Jos prisideda prie demokratijos kūrimo proceso ir piliečių, įskaitant atokių vietovių gyventojus, įtraukimo į įvairias veiklas, kurias programas, susijusias su dabartiniais visuomenės iššūkiais ir suteikia priegabą prie plūralistinės ir patikimos informacijos bei įvairaus kultūrinio turinio saugioje prieinamoje aplinkoje. Numatyta inicijuoti išsamias diskusijas, tirti bibliotekų populiarinimo ir tobulinimo galimybes, nustatyti potencialo turinčias sritis ir išnagrinėti finansavimo pagal ES programas eilutes. Taip pat ketinama bendram darbui suburti politikos formuotojus ir bibliotekų specialistus, išnagrinėti specialistų mokymo ir tolesnės veiklos galimybes.
- **Gerinti vaikų ir jaunimo apsaugą nuo žalingo turinio skaitmeninėse platformose.** Skaitmeninėse platformose slypi milžiniškas teigiamas potencialas, tačiau esama ir pavojų, pvz., pažeidžiamos grupės gali susidurti su žalingu turiniu ar klaidinančia informacija, taip pat aktuali priklausomybės nuo interneto rizika. Siekiant gerinti situaciją siūloma remtis Europos strategija dėl vaikams geresnio interneto, Skaitmeninių paslaugų aktu ir Audiovizualinės žiniasklaidos paslaugų direktyvoje nustatytais nepilnamečių apsaugos taisyklėmis. Svarbus elementas saugant vaikus ir jaunimą nuo žalingo turinio internete poveikio – informacinio raštingumo ugdymas. Siekiant užtikrinti vaikų ir jaunimo apsaugą ir įgalinimą internete tiek valstybės narėse, tiek ES lygmeniu, numatyta nustatyti ir remti geriausios šios srities praktikos pavyzdžius.
- **Didinti įvairaus Europos kultūros turinio aptinkamumą skaitmeninėje aplinkoje.** Kultūros turinio aptinkamumas priklauso nuo to, kaip duomenys buvo sukurti ir dokumentuoti. Taip pat nuo to, kaip tas turinys valdomas didžiųjų platformų, suteikiančių priegabą prie informacijos. Europietiškas skaitmeninis turinys turi būti ne tik pasiekiamas internete, bet ir lengvai atrandamas. To siekiant labai svarbu remtis jau atliktu darbu, pvz., Žiniasklaidos perspektyva, Europos audiovizualine observatorija, EUROPEANA. Būtina geriau suprasti, kokį poveikį turinio prioritetų nustatymo praktika, algoritmų rekomendacijos ir kuravimo strategijos daro kultūrų ir kalbų įvairovei, ir rasti bendrus sprendimus, kaip padidinti aukštos kokybės europinio turinio matomumą internete. Planuojama novatoriškų projektų ir konkrečių priemonių, taip pat sunkumų, susijusių su prieiga prie turinio (be kita ko, neįgaliesiems ar mažesnes pajamas gaunantiems asmenims), peržiūra, daugiausia dėmesio skiriant mažiau iširtiems ir mažiau reguliuojamiems sektoriams (pavyzdžiui, muzikos, knygų sklaidai), taip pat rekomendacijų parengimas.

ES darbo plane nusistačius trečiąjį prioritetą – **išnaudoti kultūros galią** – numatyta:²⁰

- **daugiau dėmesio skirti kultūros statistikai, didinti atsparumą kultūros sektoriuje ir per kultūrą.** COVID-19 pandemija išryškino KKI sektoriaus struktūrinės problemas ir pažeidžiamas vietas. Imtasi priemonių nacionaliniu ir ES lygmenimis, tačiau būtini tolesni veiksmai. Pavyzdžiui, reikia aktyviau keistis geriausia praktika tarp valstybių narių ir rinkti patikimą bei palyginamą statistiką apie ES kultūros subjektus, įskaitant duomenis apie lyčių nelygybę kultūros ir kūrybos sektoriuose. Rekomenduojama remtis 2022 m. bandomojo projekto „Europos kultūros ir kūrybos sektorių vertinimas“ rezultatais ir glaudžiai bendradarbiauti su „Eurostatu“. Siekiama skatinti ES narių keitimąsi gerąja patirtimi sudarant išsamių ir įvairiais pjūviais palyginamų kultūros sektoriaus statistinių duomenų rinkinius.
- **Tobulinti kultūros valdymą.** Pasaulyje vykstančių sparčių pokyčių kontekste reikalingi nauji mąstymo būdai ir naujoviški požiūriai. Siekiant, kad kultūra taptų esmine visuomenės gyvenimo dalimi, būtina taikyti ir universalius bei integruotus požiūrius į kultūros valdymą, pagrįstus moksliniais tyrimais ir inovacijomis. Atsižvelgiant į situaciją planuojamas naujo kultūros valdymo modelio, skirto visapusiškai įveikti dabartinius iššūkius, sukūrimas.
- **Skatinti klimato politikos veiksmus pasitelkiant kultūrą, įskaitant meną ir kultūros paveldą.** Kultūra gali atlikti svarbų vaidmenį skatinant klimato kaitos veiksmus, tvaraus vartojimo ir gamybos modelius, keičiant požiūrį į klimato krizę. Kultūros paveldas gali būti apsaugotas dalijantis geriausios praktikos pavyzdžiais, susijusiais su tikslinėmis apsaugos priemonėmis, ir kartu gali būti gerosios praktikos ir žinių apie prisitaikymą prie klimato kaitos šaltinis. Bendradarbiavimas turėtų būti grindžiamas atvirojo koordinavimo metodo ataskaitomis dėl kultūros paveldo atsparumo klimato kaitai stiprinimo ir dėl darnaus vystymosi kultūros aspekto. Šio veiksmo aprėptyje siektini rezultatai

¹⁹ Žr. 17 šaltinį.

²⁰ Ten pat.

- keitimasis žiniomis apie novatoriškus meno ir kultūros požiūrius siekiant kovoti su klimato krize, ES finansuojamų mokslinių tyrimų šia tema pažanga ir kt.
- **Siekti kokybiškos gyvenamosios aplinkos kiekvienam.** Atsižvelgiant į ES valstybių narių ekspertų atvirojo koordinavimo metodo grupės darbą ir ataskaitą dėl investicijų į aukštos kokybės architektūrą ir gyvenamąją aplinką visiems, taip pat į ES Tarybos išvadas dėl kultūros, aukštos kokybės architektūros ir apstatytos aplinkos kaip itin svarbių naujojo europinio bauhauso²¹ iniciatyvos elementų, kiekvieno pirmininkavimo Tarybai laikotarpiu susirenkantys Europos architektūros politikos direktoriai apsvarsto galimas iniciatyvas, kuriomis būtų siekiama užtikrinti aukštos kokybės gyvenamąją aplinką visiems, įskaitant gyvenančius kaimo ir atokiose vietovėse. Plane pažymima, kad šiuose posėdžiuose daugiausia dėmesio galėtų būti skiriama tokioms temoms kaip ateities būsto kokybė, kultūros paveldo restauravimas, renovavimas ir pritaikymas pakartotiniam naudojimui, taip pat architektūros konkursų tobulinimas ir viešieji pirkimai. Itin svarbu kurti sinergiją su naujojo europinio bauhauso tinklu.
- **Gerinti paveldo apsaugą nuo gaivalinių ir žmogaus sukeltų nelaimių.** Atsižvelgiant į stichinių ir žmogaus sukeltų nelaimių bei krizių grėsmę, reikia stiprinti rizikos vertinimo įgūdžius, gerinti bendrą pasirengimą nelaimėms ir koordinuotam jų padarinių šalinimui saugant kultūros paveldą. Remiantis esamo darbo rezultatais būtina toliau integruoti kultūros paveldą į platesnę politiką bei iniciatyvas visais lygmenimis. Svarbu naudotis esamomis bendromis Europos platformomis ir kuriamais projektais (pvz., Europos kultūros paveldo bendradarbiavimo tinklu debesijoje (HEREIN)), siekiant keistis informacija, diskutuoti ir dalytis žiniomis bei ekspertine patirtimi apie pasirengimą rizikoms ir jų valdymą, ir apie kultūros paveldo atgaivinimą ir atstatymą. Šioje srityje būtinas suinteresuotųjų subjektų pajėgumų ir įgūdžių stiprinimas. Taip pat siūloma Europos lygmeniu parengti gairių ir metodikų aprašą, kad būtų sudarytos palankesnės sąlygos geriau pasirengti grėsmėms ir ekstremaliosioms situacijoms valstybėse narėse.
- **Skatinti kultūros paveldo srities specialistų ir už kultūros vertybes atsakingų kompetentingų institucijų keitimąsi informacija apie kovą su neteisėta prekyba kultūros vertybėmis.** ES teisės aktuose dėl kultūros vertybių importo ir eksporto sprendžiama, kaip reaguoti į tarpvalstybinės neteisėtos prekybos problemas, kiek tai susiję su kultūros paveldo apsauga. Kompetentingoms institucijoms kyla iššūkių, pvz., dėl tikrinimo metodų, dokumentų, duomenų analizės, supratimo, kaip veikia meno rinka, įskaitant internetinę. Svarbu užtikrinti veiksmingą visų dalyvaujančių subjektų, įskaitant kultūros ministerijas, regionines ir vietos institucijas, kultūros paveldo srities specialistus, teisėsaugos institucijas, specialiąsias policijos pajėgas, muitines ir teismines institucijas, taip pat meno rinkos specialistus, įsitraukimą.

Paskutinio apžvelgiamame dokumente suformuluoto prioriteto **kultūra siekiant bendrą kūryba grindžiamų partnerystę: ES išorės santykių kultūrinio aspekto stiprinimas** kontekste numatyta:²²

- **tobulinti ES strateginio požiūrio į tarptautinius kultūros ryšius ir veiksmų programos valdymą.** Kultūros vaidmuo išorės santykiuose įtvirtintas keliuose svarbiuose ES dokumentuose. Pabrėžiama, kad įgyvendinimo procese dalyvaujančių įvairių subjektų veiksmų koordinavimas ir jų nuomonių suderinimas tebėra iššūkis tiek ES, tiek nacionaliniu lygmeniu, todėl būtina struktūrizuoti visų atitinkamų subjektų bendradarbiavimą ir gerinti menininkų, kultūros sektoriaus specialistų ir kitų interesantų santykius. Planuojamas šio konkretus veiksmo rezultatas – parengta kompleksinė ir įtrauki metodika, apimanti ir siūlymus dėl būsimų darbo struktūrų ir metodų, kuriais būtų užtikrintas tvirtesnis, darnus ir ilgalaikis kultūrinio bendradarbiavimo procesas tarptautinių kultūrinių ryšių srityje, įtraukiant visus atitinkamus suinteresuotuosius subjektus.
- **Išsaugoti kultūros paveldą ir įgalinti vietos kultūros ir kūrybos sektorius Ukrainoje.** Rusijos karas prieš Ukrainą sunaikino ar apgadino Ukrainos kultūros paveldą ir pakenkė kultūros institucijoms. Kyla didelė grėsmė, kad paveldo objektai bus ir toliau naikinami ir jiems daroma žala arba kad jais bus neteisėtai prekiaujama. Todėl turėtų būti remiamos paveldo išsaugojimo pastangos. Atstatymo ir atkūrimo procesas turėtų būti vykdomas stiprinant Ukrainos pajėgumus bei ekspertines žinias ir turėtų būti grindžiamas nacionalinėmis, tarptautinėmis ir Europos normomis, standartus nustatančiais dokumentais, principais ir įgyta patirtimi, taip pat atitikti Europos kokybės principus, taikomus ES finansuojamoms intervencinėms priemonėms, galinčioms daryti poveikį kultūros paveldui. Taip pat akcentuojamas paramos Ukrainos kultūros ir kūrybos sektorių subjektams ir specialistams poreikis. Todėl, vadovaujantis bendros kūrybos principu, bendradarbiaujant su Ukraina kultūros srityje turėtų būti siekiama stiprinti kultūros ir kūrybos sektorių atsparumą, taip pat jų pajėgumą puoselėti gyvybingą kultūros ir meno aplinką.
- **Didinti kultūros ir kultūros sektoriaus specialistų vaidmenį propaguojant ir ginant demokratiją ir žmogaus teises nestabilioje aplinkoje.** 2021 m. Europos išorės veiksmų tarnybos metinėje ataskaitoje dėl žmogaus teisių ir demokratijos pasaulyje atkreipiamas dėmesys į pasaulinį demokratijos nuosmukį ir plačiai paplitusius tarptautinių žmogaus teisių pažeidimus. Tai daro poveikį ir trečiųjų valstybių kultūros ir kūrybos sektorių specialistams, kurie gina demokratiją, žmogaus teises, meninės raiškos laisvę ir t. t. Siekiant pagerinti situaciją numatyta parengti išsamią kultūrinės teisės ginančių žmogaus teisių gynėjų situacijų, poreikių ir kitų aspektų apžvalgą.

Kaip matyti, 2023–2026 m. ES darbo plane kultūros sričiai numatyta nemažai veiksmų, skirtų spręsti konkrečius iššūkius, susijusius su menininkų darbo sąlygomis, kultūros vaidmeniu sveikatai ir gerovei, prieiga prie kultūros išteklių, dalyvavimu kultūrinėse veiklose ir demokratiniuose procesuose, bibliotekų vaidmeniu, perėjimu prie žaliųjų ir skaitmeninių technologijų, kultūros paveldu ir klimato kaita, kultūros valdymu ir tarptautiniais kultūriniais santykiais, įskaitant Ukrainos situaciją. Dokumentu dar kartą įtvirtinama kultūros svarba ir galia konstruojant ES vertybinius pagrindus, formuojant

²¹ Naujasis europinis bauhausas (angl. *New European Bauhaus*) – Europos Komisijos inicijuotas aplinkos, ekonomikos ir kultūros projektas, jungiantis dizainą, tvarumą, prieinamumą, įperkamumą ir Europos žaliajo kurso įgyvendinimą. Tai siūlymas visoje Europoje susitarti, kaip atrodys mūsų miestai vadovaujantis pažangiausias ekologiniais, kultūriniais ir socialinės sanklodos standartais. Šaltinis – Kultūros ministerija. Prieiga per internetą: <https://lrm.lv.lt/veiklos-sritys/naujasis-europinis-bauhausas/>
²² Žr. 17 šaltinį.

Europos visuomenių kasdienį gyvenimą bei struktūrizuojant bendrą perspektyvą. Apskritai **darbo plane apibūdinamas holistinis kultūros suvokimas, išreikštas daugelyje politikos sričių. Pristatytoje vizijoje siekiama sukurti nuoseklesnę Europos kultūros politikos ekosistemą, kurioje kultūra visuomenėje yra ir objektas, ir subjektas.**

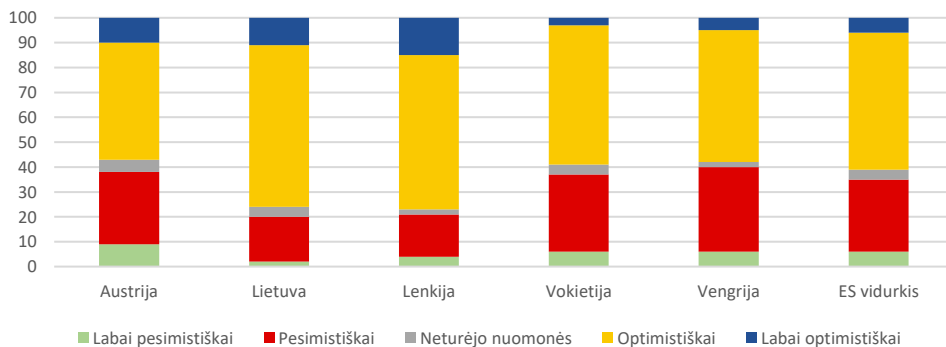
5. Sociologinės apklausos ir Europos Parlamento rinkimai - kintančių ES visuomenės nuotaikų atspindys

Europos pilietinę visuomenę, darbdavius, nevyriausybinės organizacijos, profesines sąjungas, politines partijas, vietos valdžios institucijas ir akademinę bendruomenę vienijančio Tarptautinio Europos judėjimo teigimu, geopolitinio neapibrėžtumo laikais itin svarbu turėti aiškią Europos Sąjungos ateities viziją. Jei ES norės ir ateityje atlikti svarbų vaidmenį ir išlikti pasaulio orientyru, jai reikės žmonių paramos. Šią paramą prasminga grįsti tuo, kas žmones sieja, yra jiems bendra. Būtent tokią funkciją ir atlieka kultūra ir kultūrinis paveldas. Šimtmečiais kultūrai teko esminis vaidmuo formuojant bendrą europiečių sąmonę, o šiandien kultūros faktorius labai svarbus puoselėjant bendrystės, priklausymo jausmą. Kultūra taip pat yra svarbi saugant ir stiprinant demokratiją, teisinę valstybę ir žmogaus teises, kurios sudaro kai kurias bendras Europos vertybes bei kovojant su demokratijos silpnėjimo apraiškomis ir antieuropietiškomis nuotaikomis, kurias kursto populistinės ir ekstremistinės grupės.²³

Analitinio centro *European Council on Foreign Relations* (ECFR) eksperto Pawelo Zerkos nuomone, „Europos sentimentų“ - priklausymo vienai erdvei, bendros ateities ir tų pačių vertybių jausmo - idėja tebėra gabi, tačiau pastebimai silpsta. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad ES politinis projektas sulaukia palaikymo. ES valstybių narių gyventojų apklausos rodo, kad dauguma piliečių teigiamai nusiteikę ES atžvilgiu - pasitiki bloku, optimistiškai žiūri į jo ateitį ir asmeniškai jaučiasi prie jo prisirišę.²⁴

„Statistos“ ir „Eurobarometro“ neseniai atliktų ES gyventojų apklausos duomenimis, palankiai ES ateitį vertina kiek daugiau nei 60 proc. apklaustųjų. Toks rezultatas leidžia spręsti, kad Europos politinės ir kultūrinės integracijos projektas išlieka gajus ir yra vertinamas daugiausia pozityviai.

1 grafikas. 2023 m. atliktos apklausos, kaip ES šalių gyventojai vertina ES perspektyvą, rezultatai, proc. © (duomenys) „Statista“, 2024 m.²⁵ © (grafika) Nacionalinė biblioteka, 2024 m.

2 lentelė. Kai kurių ES šalių gyventojų nuomonės apie Bendriją 2024 m. (proc.). © „Eurobarometras“, ECFR, 2024 m.²⁶

	Austrija	Lietuva	Lenkija	Vokietija	Vengrija	ES vidurkis
Sutinka, kad šaliai būtų geriau išstojus iš EU	41	19	47	20	32	30
Sutinka, kad ES atsižvelgia į šalies interesus	62	63	61	66	54	59
Pasitiki ES	46	68	52	47	53	49
Nepasitiki ES	46	20	36	44	41	42
Sutinka, kad migracijos klausimas šalyje šiuo metu yra vienas svarbiausių	20	6	9	30	10	16
Optimistiškai vertina ES ateitį	61	74	72	57	60	62

Džiugina tai, kad Lietuva šiame kontekste - tarp ES atžvilgiu palankiausiai nusiteikusių šalių narių. 2024 m. „Eurobarometro“ duomenimis, net 74 proc. šalies piliečių optimistiškai vertina Bendrijos ateitį. Apklausa rodo, kad optimistiškiau į ES ateitį žvelgia tik danai, airiai ir kroatiai.²⁷

²³The Unifying Role of Culture and Cultural Heritage in European Integration. Prieiga per internetą: <https://europeanmovement.eu/policy/policy-position-on-culture-and-cultural-heritage/>

²⁴ Žr. 4 šaltinį.

²⁵ Statista. (2024). Share of respondents indicating they are very optimistic, fairly optimistic, fairly pessimistic or very pessimistic about the future of the EU in 2023, by member state. Prieiga per internetą: <https://www.statista.com/statistics/1360181/euro-scepticism-optimism-pessimism-future-eu/>

²⁶ European Council on Foreign Relations. Prieiga per internetą: <https://datawrapper.dwcdn.net/MXj5o/13/?search=:EU:>

²⁷ Standard Eurobarometer 101. Public Opinion In The European Union. Eurobarometer Report. (2024). Prieiga per internetą: <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=92698>

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

Cituojant arba naudojant šį šaltinį, nuoroda į Nacionalinę biblioteką yra būtina. Šioje apžvalgoje pateikiamas turinys nėra oficiali Nacionalinės bibliotekos nuomonė.

LNB / IAS / R / 2024-12-12 / Psl. 8 iš 13
© Nacionalinė biblioteka, 2024. / Слава Україні!

Nors naujausių ES sociologinių apklausų duomenys rodo gana palankų visuomenės nusiteikimą dėl Bendrijos ir jos perspektyvos, kitokį ES kaip projekto vertinimą atskleidė 2024 m. Europos Parlamento (EP) rinkimų rezultatai – paaiškėjo, kad vis didesnė dalis Europos gyventojų balsuoja už euroskeptiškas politines jėgas.

Vienas iš dominavusių klausimų artėjant 2024 m. EP rinkimams – kaip ir 2014 m. bei 2019 m. – prognozuotas dešiniųjų politinių jėgų iškilimas. Rinkimai atvėrė daugiau galimybių šioms jėgoms daryti įtaką politikai ir teisėkūrai tiek EP, tiek kitose ES institucijose. Vokietijos instituto „SWP“ analitikai po pastarųjų rinkimų išvelgia **tris svarbius momentus**:²⁸

- **kraštutinių dešiniųjų partijos didžiausių laimėjimų pasiekė ES įsteigtose valstybėse.** Prancūzijoje Nacionalinis susivienijimas laimėjo daugumą šalies vietų EP, vokiečių „Alternatyva Vokietijai“ pelnė beveik 16 proc. balsų (2019 m. – 11 procentų); Italijos ministrės pirmininkės Giorgios Meloni vadovaujami Italijos broliai savo balsų dalį išaugino iki 28,8 proc. Kadangi Vokietija ir Italija pagal gyventojų skaičių didžiausios ES valstybės ir turi daugiausia vietų EP, šių partijų laimėjimai yra ypač reikšmingi.
- Kita vertus, žvelgiant į bendrą ES vaizdą ryškėja, kad 2024 m. **EP rinkimų prognozės dėl masinės radikaliųjų dešiniųjų politinių jėgų pergalės neišpildė** – po rinkimų ES politinis žemėlapis įgijo įvairesnių atspalvių. Palyginus su 2019 m. rinkimais, parama kraštutinių dešiniųjų partijoms Suomijoje, Švedijoje ir Vengrijoje sumenko. Ir daugelyje Vidurio bei Rytų Europos šalių, įskaitant Čekiją, Estiją ir Lenkiją, šios jėgos įspūdingų rezultatų nepademonstravo. Matyti, kad bendrai didžiausių laimėjimų kraštutinių dešiniųjų partijos pasiekė 2019 m. EP rinkimuose.
- Po 2024 m. EP rinkimų **pasijuto kokybinis viešųjų diskusijų skirtumas** – tradicinės centro partijos pradėjo atvirai diskutuoti, kokiomis sąlygomis būtų įmanoma bendradarbiauti su populistine ir euroskeptiška retorika pasižyminčiomis radikaliomis dešinėmis politinėmis jėgomis.

Išaugusios kraštutinių dešiniųjų įtakos ES politikai pavyzdys – migracijos klausimas. Dar prieš pastaruosius rinkimus didžiausia EP „Europos liaudies partija“ perėmė kraštutinės dešinės politinę poziciją kovojant su nelegalia imigracija. EP Identiteto ir demokratijos frakcijos teigimu, jos reikalavimai pateko į galutinį ES Tarybos išvadų dėl migracijos tekstą. Priešikumas imigracijai į ES yra bene vienintelis politinis klausimas, kuriuo susitaria įvairios kraštutinės dešinės frakcijos. **Savo ruožtu centro partijos perima kraštutinių dešiniųjų naratyvus apie imigraciją tiek nacionaliniu, tiek ES lygiu, vildamosi išlaikyti rinkėjus, kurie kitu atveju, tikėtina, svarstyti palaikyti radikalias dešiniąsias partijas.**²⁹

Meloni vadovaujamas dešiniųjų blokas Europos konservatoriai ir reformistai pastaruosiuose rinkimuose sugebėjo užsitikrinti aukštas pozicijas net keliolikoje EP komitetų. 7 svarbius postai užsienio reikalų, saugumo, aplinkos, visuomenės sveikatos ir kitus esminius klausimus sprendžiančiuose komitetuose atiteko Italijos brolių partijos nariams, kai praėjusiose kadencijoje ši politinė jėga teuzėmė vieną tokį postą. Italijos brolių atstovas Carlo Fidanza pažymėjo, kad jo partija didžiuojasi tokiu augimu. Kai kurių užsienio politikos apžvalgininkų teigimu, toks radikaliųjų dešiniųjų normalizavimas ir „sanitarinio kordono“ jų skleidžiamų idėjų atžvilgiu nebuvimas kelia rimtą grėsmę liberalioms demokratinėms vertybėms ir Europos integracijos pasiekimams. Čia „sanitariniu kordonu“ vadinama pagrindinių politinių jėgų užkardos strategija, pagal kurią, siekiant sumažinti kraštutinių dešiniųjų galią, atsisakoma su jais bendradarbiauti. Ne visos Europos konservatoriai ir reformistams priklausančios partijos laikomos kraštutinėmis dešiniomis, tačiau didėjanti Italijos brolių įtaka kelia susirūpinimą dėl galimo neigiamo poveikio ES moterų teisėms, spaudos laisvei ir kompetentingam migracijos klausimų valdymui ir pan.³⁰

Pažymėtina, kad bendrai po rinkimų 720 narių turinčiame Europos Parlamente 156 vietas užima politiškai susiskaldžiusios ir dažnai euroskeptiškos dešinėsios politinės jėgos, skaičiumi pranokdamos kairiųjų bloką – Socialistų ir demokratų pažangųjį aljansą.³¹

Nuogąstavimai dėl augančio euroskepticizmo, populistinių partijų įsivyravimo ir bendro ES visuomenių susiskaldymo fiksuojami ne tik pilietinės pozicijas išreiškiančių nevyriausybių organizacijų pranešimuose, bet ir akademinės bendruomenės ir analitinių centrų skelbiamose publikacijose. Būtina įveikti visuomenėje pasklidusias baimes ir užpildyti žinių spragas, kitaip, tikėtina, jomis pasinaudos euroskeptikai. **Tiesioginio ryšio tarp socialinių ir politinių nuostatų eksploatacija per kultūrinį įsitraukimą ne tik daro įtaką visuomenės nusiteikimui ES atžvilgiu, bet ir padeda integruoti mažai pažįstamas (pvz., naujųjų ES narių, imigrantų į ES) kultūras.**³²

Pasaulio ekonomikos forumo ekspertų nuomone, kraštutinių dešiniųjų partijų sėkmė EP rinkimuose atspindi politinę ir socialinę poliarizaciją, stebimą ne tik ES, bet ir visame pasaulyje. Organizacijos paskelbtoje **2024 m. pasaulinių grėsmių ataskaitoje visuomenės poliarizacija įvardijama kaip trečioji didžiausia ateinančių 2 metų pasaulinė grėsmė.** Ataskaitoje pažymima, kad šiais metais poliarizacijos veiksnys išaugęs dėl didelio 2024 m. vykusių rinkimų skaičiaus. Forumo ataskaitoje prognozuojama, kad socialinės ir politinės poliarizacijos grėsmė bus aktuali ir ilguoju laikotarpiu – ši problema užima 9-tą vietą tarp rimčiausių grėsmių, su kuriomis pasaulis gali susidurti per ateinančius 10 metų.³³

²⁸ Becker, M., Ondarza, N. (2024 m. spalio 3 d.). Divided but dangerous: The fragmented far-right's push for power in the EU after the 2024 elections. Prieiga per internetą: <https://www.pubaffairsbruxelles.eu/opinion-analysis/divided-but-dangerous-the-fragmented-far-rights-push-for-power-in-the-eu-after-the-2024-elections/>

²⁹ Benton, T., Butler, C., Schroder, P., Rij, A. (2024 m. birželio 11 d.). How will gains by the far right affect the European Parliament and EU? Prieiga per internetą: <https://www.chathamhouse.org/2024/06/how-will-gains-far-right-affect-european-parliament-and-eu>

³⁰ Vohra, A. (2024 m. rugpjūčio 18 d.). How the European Parliament helps normalize the far right. Prieiga per internetą: <https://www.dw.com/en/how-the-european-parliament-helps-normalize-the-far-right/a-69923698>

³¹ Žr. 29 šaltinį.

³² Žr. 1 šaltinį.

³³ Pasaulio ekonomikos forumas. (2024 m. birželio 24 d.). EU elections 2024: Who won and lost - and what happens next? Prieiga per internetą: <https://www.weforum.org/agenda/2024/06/european-parliament-elections-eu-brussels-2024/>

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

ECFR eksperto Zerkos parengtoje publikacijoje, kurioje nagrinėjamos naujausios Europos visuomenėje išryškėjusios tendencijos, įvardijamos **trys mažiausiai ES reikaluose dalyvaujančios visuomenės grupės: Rytų ir Vidurio Europos gyventojai, apolitiškas jaunimas ir rasinės mažumos bei musulmonai**. Šių grupių pasyvumas dalyvaujant politinėje ir visuomeninėje veikloje neigiamai atsiliepia ES kultūriniam ir politiniam integralumui, taip pat sudaro palankią terpę dešiniųjų euroskeptiškai nusiteikusių politinių jėgų iškilimui.³⁴

Rytų ir vidurio Europos rinkėjų euroskepticizmas. 2019 m. išlietoje knygoje „Šviesa, kuri užgeso“ (angl. „The Light that Failed“) Ivanas Krastevas ir Stephenas Holmesas svarsto, kad per tris dešimtmečius po komunizmo žlugimo Vidurio ir Rytų Europoje susiformavo „plačiai paplitęs pasipiktinimas“ dėl žeminančio „būtinumo mėgdžioti Vakarų“ imperatyvo. Knygoje teigiama, kad šios nuotaikos prisidėjo prie neoliberalizmo išplitimo toje Europos dalyje, kurios pagrindiniais atstovais buvo Viktoras Orbanas Vengrijoje ir Jaroslawas Kaczynskis Lenkijoje. Be to, Vidurio ir Rytų Europos populistai pasinaudojo 2015 m. ES pabėgėlių krize tvirtindami, kad jų šalys ne tik nėra prastesnės už Vakarų, bet, priešingai, yra pranašesnės, nes neprarado savo kultūrinio tapatumo ir nepasidavė daugiakultūriškumo madoms.³⁵

Sociologinių apklausų duomenys iliustruoja išryškėjusį aptariamo Europos regiono „pasitikėjimą savo jėgomis“. Pvz., per 35 proc. Lenkijos, Rumunijos, Slovėnijos ir Bulgarijos gyventojų mano, kad jų šalims geriau sektųsi be ES, kai Vokietijoje, Nyderlanduose, Danijoje, Švedijoje ir Suomijoje panašiai jaučiasi tik penktadalis ar mažiau respondentų. Kai kuriose regiono šalyse tokį pasitikėjimą savimi iš dalies galima paaiškinti išsipildžiusiais šių šalių perspėjimais dėl grobuoniškų Rusijos kėslių ir susitelkimu teikiant pagalbą pabėgėliams iš Ukrainos – tai paneigė mitą, kad šios šalys nesugeba solidarizuotis su kitomis.³⁶

Svarbus diskusijų Vidurio ir Rytų Europoje aspektas yra daugiakultūrinei Vakarų Europos visuomenei būdingos įtampos, signalizuojančios ir apie imigracijos srautų valdymo iššūkius. Šios problemos gali paskatinti Vidurio ir Rytų Europos gyventojus norėti „etniškesnės“ Europos. Tam tikrų ksenofobijos apraiškų esama ir Vakarų Europoje, bet Vidurio ir Rytų Europoje tokios pažiūros sulaukia kur kas mažesnio pasipriešinimo. „Etninį“ europietiško supratimą skatina ir dalis pagrindinių politikos bei žiniasklaidos priemonių.³⁷

Rasinių ir religinių mažumų diskriminacija. Nors kraštutinių dešiniųjų pergalės EP rinkimuose buvo kuklesnės nei prognozuota, jų laimėjimai vis tiek reikšmingi. Kraštutiniai dešinieji laimėjo Prancūzijoje, Italijoje, Belgijoje, Austrijoje ir Vengrijoje, o Nyderlanduose ir Vokietijoje buvo antri. Kai kurių analitikų teigimu, dešiniųjų jėgų populiarėjimas Prancūzijoje liudija apie ksenofobijos normalizavimąsi šioje šalyje. Šiame fone į akis krenta ir nepakankamas mažumų atstovavimas Europos institucijose. Daugumoje šalių kandidatų sąrašuose buvo maži rasinių mažumų ir musulmonų. ECFR vertinimu, šiais metais į EP buvo išrinkta iki 20 nebaltaodžių – mažiau nei 3 proc. visų europarlamentarų.³⁸

Menko rasinių ir religinių mažumų dalyvavimo politikoje priežastys – įvairios. Gali būti, kad ne baltieji ir musulmonai yra mažiau politiškai aktyvūs arba susiduria su kliūtimis norėdami veikti politiniame gyvenime. Kai kuriose šalyse jie tiesiog neįtraukiami į rinkimų sistemą. Pavyzdžiui, Italijoje dėl griežtų pilietybės kriterijų neleidžiama balsuoti maždaug 1 milijonui imigravusių suaugusiųjų. 2024 m. Europos daugiakultūriškumas ir etninė įvairovė atsiskleidė sporto ir meno sferose, deja, apie politiką to negalima pasakyti.³⁹

Politiškai pasyvus jaunimas. Esama duomenų, kurie leidžia manyti, kad jaunimas yra mažiau politiškai aktyvus nei kitos amžiaus grupės ir balsuodamas – jei tai daro – nėra linkęs remti tradicines partijas. Ši tendencija palanki ne tik žaliosioms ar liberaliosioms, bet ir kraštutinėms dešiniosioms bei nepriklausomoms partijoms.

Apskritai šiuolaikinis jaunimas yra labiau proeuropietiškas ir socialiai tolerantiškesnis nei ankstesnės europiečių kartos, tačiau tai nebūtinai motyvuoja juos balsuoti EP rinkimuose, o ypač – už tradicines partijas. Pavyzdžiui, per šių metų EP rinkimus „Alternatyva Vokietijai“ buvo antras jaunųjų vokiečių pasirinkimas. Tai didelis pokytis, palyginti su 2019 m., kai jaunimas nebuvo linkęs balsuoti už kraštutinius dešiniuosius – dauguma balsavo už žaliuosius. Tyrimų duomenimis, jaunų rinkėjų polinkį balsuoti už netradicines partijas daugiausia lemia tai, kad kitos politinės jėgos nededa pastangų juos pritraukti – jos teikia pirmenybę daug didesniai (ir balsavimo požiūriu patikimesniai) vyresnių rinkėjų segmentui. Savo ruožtu kraštutinės dešinės partijos dažnai efektyviai pasitelkia socialinius tinklus savo politinei komunikacijai, be to, iškelia daugiau jaunų kandidatų.⁴⁰

Silpna jaunų žmonių mobilizacija ir jų nusiteikimas ignoruoti tradicines partijas ilgai gali vis labiau atsiliepti rinkimams ir politiniam gyvenimui. Jei jaunimas laikysis savo politinių nuostatų ir ims aktyviau balsuoti, o prie jų prisijungs naujos kartos, Europos tradicinių partijų dalis gali dar labiau sumenkėti – dešiniųjų ir kairiųjų kraštutinių naudai. Kita vertus, susiklosčius priešingai situacijai – jei jaunimas išliktų politiškai pasyvus, o naujos kartos taip pat perimtų šiuos įpročius, dar labiau

³⁴ Žr. 4 šaltinį.

³⁵ Ten pat.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Ten pat.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Ten pat.

susilpnėtų EP nariams suteikiamas politinis mandatas. Šis scenarijus visai realus, kadangi tik 38 proc. jaunų europiečių svarsto galimybę balsuoti nacionaliniuose ar EP rinkimuose.⁴¹

Šių metų vasarą paskelbtoje Kultūros tinklo „Culture Action Europe“ generalinio sekretoriaus Larso Eberto, „Europa Nostra“ generalinės sekretorės Sneškos Quaedvlieg-Mihailovic ir Europos kultūros fondo direktoriaus Andre Wilkenso publikacijoje, skirtoje paremti **Europos susitarimo dėl kultūros (angl. *European Cultural Deal*) iniciatyvą**, reiškiamą nuomonė, kad norit kovoti su neigiamomis ES tendencijomis, būtina prioretizuoti Europos kultūros lauką. Teksto autoriai ragina kovoti su nelygybe, populizmu, klimato kaita ir atsilikimu technologijų srityje paryškinant kultūros ir paveldo vaidmenį politinėje darbotvarkėje ir visuomenės sąmonėje. Jų nuomone, norėdama atsispirti ardančioms jėgoms, Europa turi investuoti į priešpriešinius naratyvus ir veiksmus, kurie vienija, o ne skaldo visuomenes. Kultūros atstovų teigimu, **Europai reikia kultūros susitarimo, kuris ne tik padėtų menininkams, paveldo specialistams ir kūrėjams užtikrinti sąžiningas darbo sąlygas ir ginti jų teises skaitmeniniame amžiuje, bet ir leistų puoselėti naujoves skatinančią, gerovę auginančią ir demokratinę struktūrą stiprinančią kultūros ekosistemą.**⁴²

Taigi, panagrinėjus socialinių apklausų ir rinkimų rezultatus, ekspertų prognozes atsiskleidžia ES ne itin palankios tendencijos – didėja visuomenės poliarizacija, nemaža rinkėjų dalis palaiko euroskeptiškai nusiteikusias politines jėgas. Ypač neramina faktas, kad radikalios dešiniojos jėgos stiprėja ES senbuovėse – Italijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje. Nors tokių politinių jėgų atstovų į EP buvo išrinkta mažiau nei prognozuota, vykstančių pokyčių negalima ignoruoti. Atsižvelgiant į kultūros atliekamą vienijantį „socialinių klijų“ vaidmenį, ES politikos veikėjams vertėtų skirti daugiau dėmesio bendros europinės kultūros dimensijai, ypač įtraukiant į planuojamas priemones politiškai pasyvias ar euroskeptiškas visuomenės grupes.

6. Nacionaliniai kultūros politikos modeliai

Per pastaruosius 50 metų kultūros politika, kaip viešosios politikos sritis, ne tik įsitvirtino Europoje, bet ir paplito tarptautiniu mastu. Kultūros politika tapo svarbia politinės darbotvarkės dalimi ir vienu iš valstybės biudžeto prioritetų. Tai institucinė sritis, turinti savo struktūrą, įstaigų tinklus, tikslus ir pan.⁴³

Formuojant bendrą ES kultūros politiką susiduriama su tam tikrais iššūkiais dėl to, kad šalys narės įgyvendindamos nacionalinius prioritetus remiasi kultūros modeliais, kurie dėl savo specifikos gali būti ne itin efektyvūs planuojant bendrus veiksmus.

Akademiiniame diskurse esama įvairių kultūros politikos modelių klasifikacijų. Šioje apžvalgoje pristatoma plačiau žinoma Harry Hillman Chartrand ir Claire McCaughey 1989 m. tipologizacija, pagal kurią **išskiriami keturi kultūros politikos tipai, kai valstybė atlieka vieną iš šių vaidmenų: fasilitatorės, globėjos (patronės), architektės ir inžinierės**. Verta pažymėti, kad šie tipai grynąją forma tikrovėje neegzistuoja, pateikiami tik kaip idealios teorinės konstrukcijos. Kiekvienam tipui priskirti kultūros politikos modeliai turi pranašumų ir trūkumų, juos taikant vienos funkcijos atliekamos prasčiau, kitos – geriau.⁴⁴

Pagal **fasilitatorės modelį** valstybė mažiausiai kišasi į kultūros ir meno srities procesus, tik padeda nukreipdama dalį lėšų per mokestines lengvatas, paskatas juridiniams ir fiziniams asmenims aukoti ir pan. Toks modelis taikomas Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur pati valstybė neturi priemonių kurti kultūrinę produkciją, tuo užsiima privatusis sektorius. Tokios politikos **tikslas – skatinti pelno nesiekiančių menininkų veiklą įvairovę**. Valstybė fasilitatorė labiau remia kūrybiškumą, kūrybos procesus, o ne konkrečias meno rūšis. Be to, fasilitatorė nepalaiko jokių konkrečių meno standartų – finansavimas priklausoma vien nuo korporacijų, fondų ir individualių rėmėjų skonio ir pageidavimų. **Kultūros politikos vystymasis valstybėje fasilitatorėje yra labiau atsitiktinis, stichiškas – kultūros veikėjų rėmimas priklausoma nuo kintančio vartotojų ir privačių mecenatų skonio bei finansinės būklės**. Šio modelio stiprybė – rėmimo šaltinių ir paramos gavėjų įvairovė. **Kita vertus, pagal šį modelį nebūtinai palaikomi aukšti meno ir kultūros kokybės standartai, o valstybės galimybės orientuoti kūrėjus į nacionalinės svarbos veiklas – itin ribotos**. Fasilitatorės modelis turi ir daugiau trūkumų, pvz., sudėtinga įvertinti muziejams ir meno galerijoms dovanojamus paveikslus ar kitas dovanas natūra ir kt.⁴⁵

Pagal **globėjos modelį** valstybės finansuoja meną per nepriklausomas institucijas, meno tarybas (pvz., Lietuva, Didžioji Britanija). **Vyriausybė nustato bendrą paramos sumą, bet nenurodo, kam ir kiek jos skirti**. Tikimasi, kad į tarybą valstybės paskirti patikėtiniai dotacijų skirstymo pareigas vykdys nepriklausomai nuo einamųjų valdančiosios partijos interesų. **Meno taryba remia kūrybą kaip procesą ir kartu siekia skatinti profesinės meninės kompetencijos standartus**. Valstybės globėjos kultūros politikos raida yra labiau evoliucinė, reaguojanti į meno formų ir stilių kaitą, kultūros bendruomenės išraiškas. Menininkų ir kultūrininkų padėtis tokioje valstybėje priklauso nuo auditorijos, privačių donorų ir dotacijų, gautų iš meno tarybų. Vis dėlto dažnai sutariama, kad kultūros rėmimo per tarybas modelio stiprybė

⁴¹ Žr. 4 šaltinį.

⁴² Ebert, L., Quaedvlieg-Mihailović, S., Wilkens, A. 2024 m. birželio 11 d. What we need is a Cultural Deal for Europe. Prieiga per internetą: <https://www.euronews.com/culture/2024/06/11/what-we-need-is-a-cultural-deal-for-europe>

⁴³ Žr. 2 šaltinį.

⁴⁴ Chartrand, H.H., McCaughey, C. (1989). The Arm's Length Principle and the Arts: An International Perspective - Past, Present and Future. Prieiga per internetą: <https://www.americansforthearts.org/by-program/reports-and-data/legislation-policy/naappd/the-arms-length-principle-and-the-arts-an-international-perspective-past-present-and-future>

⁴⁵ Ten pat.

Analitinių apžvalgų archyvas: <https://lnb.lt/istekliai/kiti-istekliai/analitines-apzvalgos>

Cituojant arba naudojant šį šaltinį, nuoroda į Nacionalinę biblioteką yra būtina.
Šioje apžvalgoje pateikiamas turinys nėra oficiali Nacionalinės bibliotekos nuomonė.

LNB / IAS / R / 2024-12-12 / Psl. 11 iš 13
© Nacionalinė biblioteka, 2024. / Слава Україні!

kartu yra ir jo silpnybė. **Motyvavimas siekti aukšto meninio meistriškumo neretai laikomas elitizmo skatinimu** – neatmetama, kad meninių kompetencijų rėmimas gali išprovokuoti atsirasti meno, kuris yra neprieinamas ar nevertinamas plačiosios visuomenės ir jos demokratiškai išriktų atstovų. Daugumoje valstybių globėjų **kyla kontroversijų**, kai neva visuomenės vardu kalbantys politikai lieja pyktį dėl paramos meninei veiklai, kuri, pavyzdžiui, laikoma politiškai nepriimtina, nepadoria, patrauklia tik turtingai mažumai ir pan. Kita vertus, šalyse, kuriose veikia meno tarybos, politikai negali prisiimti nei nuopelnų už kultūrininkų pasiekimus, nei atsakomybės už pastarųjų nesėkmes.⁴⁶

Kai kurios Vakarų valstybės **kultūros architektės** vaidmenį perėmė iš žlugusių absoliutinių monarchijų. Tokio modelio pavyzdys – Prancūzija. Valstybėje architektė menas finansuojamas per ministeriją arba Kultūros departamentą. Sprendimai dėl dotacijų menininkams ir kultūros organizacijoms priklauso nuo biurokratų. Šį modelį taikančios valstybės kultūros ir meno rėmimą laiko socialinės politikos, gerovės kūrimo dalimi. Čia **labiau palaikomas bendruomenės poreikis, o ne aukštus profesinius meninio meistriškumo standartus atitinkamas menas**. Šį modelį taikančiose valstybėse kultūrininkų finansinę padėtį dažniausiai lemia priklausymas oficialioms menininkų sąjungoms. Tokios sąjungos nariu tapęs asmuo tampa valstybės tarnautoju ir gauna tam tikras garantuotas pajamas. Kultūros įstaigos ar organizacijos dažniausiai yra priklausomos nuo tiesioginio valstybės finansavimo – auditorijos ir privačių rėmėjų vaidmuo šiuo atžvilgiu menkas. Tačiau kultūrinių subjektų kūrybinės laisvės ir saviraiškos valstybė architektė paprastai nevaržo. Šio modelio pranašumas – galimybė menininkams atsiriboti nuo siekio įtikti ir užsidirbti iš auditorijos, kita vertus, ilgainiui garantuotas finansavimas gali vesti į kūrybinį sąstingį.

Pagal **kultūros inžinierės** modelį valstybė kontroliuoja visas kultūrinės produkcijos gamybos priemones ir procesus. Valstybės inžinierės palaiko ne kūrybiškumą, o politinius standartus atitinkantį meną. **Sprendimus dėl kultūros finansavimo priimančys politiniai veikėjai atsižvelgia į politinius tikslus, ideologinį poveikį, o ne siekį ugdyti meninį meistriškumą**. Valstybės inžinierės politikos dinamika yra revizinė – meniniai sprendimai turi būti peržiūrėti, kad atitiktų oficialios partijos linijos pokyčius. Menininko finansinę situaciją lemia narystė oficialiose partijos patvirtintose menininkų sąjungose. Joms nepriklausantys asmenys nelaikomi menininkais.

Reikia pažymėti, kad kultūros politikos užmojai dažniausiai nuo pat pradžių gerokai pranoksta jiems įgyvendinti skirtus išteklius, o įvairūs aukštajai ir populiariajai kultūrai nustatyti prioritetai neretai supriešinami. Kai kurių mokslininkų nuomone, ES skatinama šalių narių viešosios politikos konvergencija verčia suabejoti skirtingų kultūros politikos modelių išlikimu.⁴⁷ Visgi, atsižvelgiant į ES šalių istorinių patirčių, papročių ir kitų charakteristikų įvairovę, galima numanyti, kad tos pačios politinės priemonės skirtingose valstybėse gali daryti nevienodą poveikį. Todėl verta išsamiau nagrinėti jose nacionaliniu lygiu taikomų kultūros politikos modelių efektyvumą siekiant tiek atskiros valstybės, tiek visos Bendrijos tikslų, ieškoti galimybių šiuos modelius tobulinti taikant inovatyvius sprendimus, kitų šalių gerąsias praktikas ir pan.

7. Apibendrinimas ir akcentai, į ką atkreipti dėmesį ateityje

Praėjusio amžiaus antrojoje pusėje ES kultūros politika tapo institucionalizuota. Pasitelkiant programinio finansavimo mechanizmus imta ją aktyviai naudoti bendresnio pobūdžio politiniams siekiams įgyvendinti. ES remiami kultūros projektai atlieka informacijos sklaidos, teigiamo Bendrijos įvaizdžio kūrimo, bendros europinės tapatybės formavimo, naujų šalių narių integravimo ir kitas funkcijas.

2007 m. įvyko fundamentalus ES kultūros politikos poslinkis link ekonomikos vystymo ir KKI sektoriaus plėtojimo. Šis programinis persiorientavimas buvo galimas dėl kelių palankiai susiklosčiusių aplinkybių: (1) Europos mokslo ir politikos sluoksniuose pasikeitė požiūris į pačią kultūros sritį, o KKI sektorius buvo konceptualiai susietas su kūrybos ekonomikos teorija; (2) Lisabonoje pasirašytuose ES dokumentuose „kūrybiškumo“ puoselėjimas buvo matomas kaip tolimesnis bloko ekonomikos vystymo „variklis“ (3) skirtingos interesų grupės – tiek meno ir kultūros, tiek verslo atstovai – palaikė ES kultūros politikos kontekste siūlytas iniciatyvas, o tai savo ruožtu užtikrino platesnį visuomeninį palaikymą siekiant programinių perversų.

ES kultūros politikos kontūrai brėžiami detalius veiksmus numatančiuose šios srities darbo planuose. 2023–2026 m. ES darbo plane kultūros sričiai numatyta nemažai, skirtų spręsti konkrečius iššūkius, susijusius su menininkų darbo sąlygomis, kultūros vaidmeniu sveikatai ir gerovei, prieiga prie kultūros išteklių, dalyvavimu kultūrinėse veiklose ir demokratiniuose procesuose, bibliotekų vaidmeniu, perėjimu prie žaliųjų ir skaitmeninių technologijų, kultūros paveldu ir klimato kaita, kultūros valdymu ir tarptautiniais kultūriniais santykiais, įskaitant Ukrainos situaciją. Dokumentu dar kartą įtvirtinama kultūros svarba ir galia konstruojant ES vertybinius pagrindus, formuojant Europos visuomenių kasdienį gyvenimą bei struktūrizuojant bendrą perspektyvą. Apskritai darbo plane apibūdinamas holistinis kultūros suvokimas, išreikštas daugelyje politikos sričių. Pristatytoje vizijoje siekiama sukurti nuoseklesnę Europos kultūros politikos ekosistemą, kurioje kultūra visuomenėje yra ir objektas, ir subjektas.

Vienas iš ES kultūros politikos siekių – šalių narių vienybės, solidarumo, bendros tapatybės pojūčio ugdymas. Tačiau panagrinėjus naujausių socialinių apklausų ir rinkimų rezultatus, ekspertų prognozes atsiskleidžia ES ne itin palankios tendencijos – didėja visuomenės poliarizacija, nemaža rinkėjų dalis palaiko euroskeptiškai nusiteikusias politines jėgas.

⁴⁶ Žr. 44 šaltinį.

⁴⁷ Žr. 2 šaltinį.

Ypač neramina faktas, kad radikalios dešinėsiosios jėgos stiprėja ES senbuovėse – Italijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje. Nors tokių politinių jėgų atstovų į EP buvo išrinkta mažiau nei prognozuota, vykstančių pokyčių negalima ignoruoti. Atsižvelgiant į kultūros atliekamą vienijantį „socialinių klijų“ vaidmenį, ES politikos veikėjams vertėtų skirti daugiau dėmesio bendros europinės kultūros dimensijai, ypač įtraukiant į planuojamas priemones politiškai pasyviais ar euroskeptiškas visuomenės grupes.

Ilgainiui kultūros politika tapo svarbia politinės darbotvarkės dalimi ir vienu iš valstybės biudžeto prioritetų. Formuojant bendrą ES kultūros politiką susiduriama su tam tikrais iššūkiais dėl to, kad šalys narės įgyvendindamos nacionalinius prioritetus remiasi kultūros modeliais, kurie dėl savo specifikos gali būti ne itin efektyvūs planuojant bendrus veiksmus. Reikia pažymėti, kad kultūros politikos užmojai dažniausiai nuo pat pradžių gerokai pranoksta jiems įgyvendinti skirtus išteklius, o įvairūs aukštataji ir populiarieji kultūrai nustatyti prioritetai neretai supriešinami. Kai kurių mokslininkų nuomone, ES skatinama šalių narių viešosios politikos konvergencija verčia suabejoti skirtingų kultūros politikos modelių išlikimu. Visgi, atsižvelgiant į ES šalių istorinių patirčių, papročių ir kitų charakteristikų įvairovę, galima numanyti, kad tos pačios politinės priemonės skirtingose valstybėse gali daryti nevienodą poveikį. Todėl verta išsamiau nagrinėti jose nacionaliniu lygiu taikomų kultūros politikos modelių efektyvumą siekiant tiek atskiros valstybės, tiek visos Bendrijos tikslų, ieškoti galimybių šiuos modelius tobulinti taikant inovatyvius sprendimus, kitų šalių gerąsias praktikas ir pan.

Į ką atkreipti dėmesį ateityje:

- Kultūrą ir kultūros paveldą būtina ir toliau remti kaip vieną svarbiausių ES ateitį užtikrinančių sričių, lemiančių Europos šalių bendrą vertybių puoselėjimą, tapatybę bei priklausymo ES jausmą. Pastaruoju metu rinkimų rezultatai signalizuoja, kad auga euroskeptiška ir ksenofobiška nusiteikusių jėgų populiarumas. Tai ne tik konkrečių politinių problemų, tokių kaip migracija, bet ir vienybės jausmo puoselėjimo klausimas, kuris turi būti sprendžiamas inkorporuojant ir kultūros sferą. Norint, kad ES ir toliau atliktų reikšmingą vaidmenį bei būtų pasauliniu demokratijos ir žmogaus teisių etalonu, Bendrijai pirmiausia reikia užsitikrinti savų piliečių paramą. Politinė parama įgyjama sutelkiant dėmesį į tai, kas žmones sieja, yra jiems bendra. Būtent toks yra kultūros ir kultūros paveldo vaidmuo.
- Tiek ES, tiek atskirose šalyse narėse svarbu tęsti kompetencijų tobulinimą kultūros ir kultūros paveldo atžvilgiu, įskaitant materialiojo ir nematerialiojo paveldo apsaugą, geriausių praktikų taikymą, inovacijų diegimą, tvarumo skatinimą, mobilumą ir mainus bendradarbiaujant su kitomis valstybėmis ES narėmis.
- Svarbu atsižvelgti į didžiulę socialinę ir ekonominę KKI vertę. Šis sektorius gali atlikti lemiamą vaidmenį atkuriant ES ekonomiką, taip pat svariai prisidėti prie tvaraus vystymosi tikslų įgyvendinimo, susijusio su ekologinėmis, socialinėmis ir skaitmeninėmis pertvarkomis. Glaudžiau bendradarbiaujant su meno ir kultūros atstovais, pasitelkiant jų žinias, kūrybiškumą bei galią daryti poveikį auditorijai būtų galima efektyviau įgyvendinti prisitaikymo prie klimato kaitos politiką, siekti Europos žaliojo kurso ir Paryžiaus susitarimo tikslų.
- Daugiau dėmesio derėtų skirti skaitmeniniam kultūros turiniui, įskaitant augančią informacijos srautinio perdavimo (angl. *streaming platforms*) rinką, kuri yra vienas iš pagrindinių prieigos prie kultūrinio turinio taškų. Kūrėjai vis labiau priklauso nuo šio klestinčio ir ekonomikai svarbaus veiklos lauko, tačiau jų indėlis į šios priemonės sėkmę yra nepakankamai įvertintas ir ne visada pakankamai apmokamas, o tai kelia grėsmę bendram šios ekosistemos gyvybingumui.